

şitli kabilelere gönderildi. Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra da fetihlere katıldı. Dimaşk'ın fethedildiği haberini Medine'de olan Hz. Ömer'e müjdelemek için gönderildi. Dimaşk'ın doğu tarafında Sinan Köprüsü civarında Tûmâ (Thomas) Kapısı'na yakın bir yerde ev edindi. Ardından Mısır'ın fethinde bulundu. Hz. Osman zamanında bir süre Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd'ın yerine vekâlet ettiği kaydedilmektedir (DİA, XXX, 519). Siffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer aldı. 44 (664) yılında Muâviye tarafından Mısır valiliğine tayin edildi. Üç yıl sonra Rodos adasına gönderilen donanmada görevlendirildi, ancak Rodos yolunda iken valilik görevinden azledildiğini öğrendi. Görevden alınış tarzı onu gücendirdi ve Mısır'a yerleşti. Ebû Eyyûb el-Ensârî ile birlikte İstanbul kuşatmasına katıldı. Mısır'da vefat eden Ukbe, Mukattam Mezarlığı'na defnedildi. 1066 (1655) yılında Osmanlılar'ın Mısır valisi Silâhdar Mehmed Paşa, Ukbe'nin kabrinin yanında onun adını taşıyan küçük bir mescid inşa ettirdi. Kabri bugün de ziyaretgâhtır. Cesur ve kabiliyetli bir savaşçı, usta bir okçu olan Ukbe, Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle yaşlılığında da ok atma tâlimlerini sürdürmüştür. Vefatından önce sayısı yetmişe yaklaşan yaylarını, oklarıyla birlikte çocuklarına emanet etmiş, bunlarla Allah yolunda savaşmalarını vasiyet etmiştir. Hz. Peygamber'in düldül adlı katırının bakımından sorumlu olan ve zaman zaman Peygamber'in bineğini yedme ve sevk etme görevini üstlenen Ukbe bir yolculuk sırasında Resûl-i Ekrem'in ısrarı üzerine onunla aynı bineği kullandığı için "redîfû Resûlillâh" sıfatıyla da anılmıştır (Müsned, IV, 144).

Resûl-i Ekrem'in kâtiplerinden olan Ukbe'nin bizzat cemedip kendi hattıyla yazdı-

ğı bir mushaf nüshası vardı. Hz. Osman'ın mushafına göre tertibi farklılık gösteren bu nüsha hadis hâfızı ve tarihçi Ebû Saïd İbn Yûnus (ö. 347/958) zamanında bilinmekteydi (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 272). Fıkıh ve özellikle ferâiz konularında da uzmandı. Hz. Ömer döneminde Medine'de bir süre kadılık yapmıştır (DİA, XXIV, 66). Ukbe aynı zamanda Arap dilini fasih konuşur, şairliğinin yanı sıra güzel sesi ve etkileyici Kur'an okuyuşuyla tanınırdı. Bir defasında Hz. Ömer'in isteği üzerine ona Tevbe sûresini okumuş ve halife bu tilâveti ağlayarak dinlemiştir. *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivayetleri bulunan Ukbe'den Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas, Ebû Ümâme gibi sahâbiler ve birçok tâbiîn âlimi hadis nakletmiştir. Onun hadis rivayeti açısından Mısırlılar nezdindeki konumu Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfeliler nezdindeki konumuna benzetilmiştir. Rivayetleri İbn Kutluboğa tarafından *Müsnedü 'Ukbe b. 'Âmir* adıyla derlenmiş, Abdülganî Ahmed et-Temîmî, *Merviyâtü's-sahâbî 'Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî rağı-yallâhu 'anhû fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed* başlığını taşıyan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1399/1979, Câmîatü Ümmi'l-kurâ).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 144; İbn Sa'd, *eť-Tabakât*, IV, 343-344; VII, 498; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1073-1074; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 53-54; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XVII, 95-101; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 202-205; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 467-469; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene: 41-60*, s. 271-273; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 489; M. Ebû'l-Amâyim, *Aşâru'l-Kâhîretü'l-İslâmiyye fî'l-'aşri'l-'Osmânî* (nşr. Ekmeledin İhsanoğlu), İstanbul 2003, s. 197-200; Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA*, XXIV, 66; Casim Avci, "Muhammed b. Ebû Huzeyfe", a.e., XXX, 519.

ERDİNÇ AHATLI

Ukbe b. Âmir'in kabrini içine almak suretiyle inşa edilen mescid ve mezar taşı

UKBE b. AMR

(bk. EBÛ MES'ÛD el-BEDRÎ).

UKBE b. EBÛ MUAYT

(عقبة بن أبي معيط)

Ebû'l-Velîd Ukbe b. Ebi Muayt b. Ebi Amr b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 2/624)

Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından.

Dedesi Emevîler'in atası Ümeyye b. Abdüşems'in oğlu Ebû Amr'dır. Ukbe, İslâmîyet'in doğuşundan önce Mekke'nin zenginleri ve ileri gelenleri arasında yer alıyordu. Abdullah b. Mes'ûd'un, çocukluğunda sürülerine çobanlık yaptığı bilinmektedir. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Resûl-i Ekrem'in azılı düşmanlarından oldu; onu davetten vazgeçirmeye ve yeni müslüman olanları dinlerinden döndürmeye çalışan en etkili liderlerden biri, hatta kötülükte en şiddetli davrananı (eşka'l-kavm) diye anılıyordu. Resûlullah'a komşu idi ve onun kapısının önüne pislik atıyordu. Nitekim Hz. Peygamber iki kötü komşunun arasında bulunduğunu (Ebû Leheb ve Ukbe), onların pislik getirip kapısının önüne attıklarını söylemiştir. Bir defasında Ukbe sepetindeki pisliği dökerken Resûl-i Ekrem'in halası Ervân'ın oğlu Tuleyb b. Umeyr onu görmüş ve sepeti elinden alıp kafasına çarpmıştı. Kureyş'in sekiz zındığı arasında sayılan Ukbe b. Ebû Muayt (İbn Habîb, s. 161), Nadr b. Hâris ile birlikte Resûlullah hakkında bilgi edinmek için yahudi âlimleriyle görüşmek üzere Yesrib'e (Medine) gönderildi. Yahudi âlimleri onlara Hz. Muhammed'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında soru sormalarını, eğer bunlara cevap verirse kendisine inanıp uymalarını tavsiye ettiler. Resûl-i Ekrem, Mekke'ye dönen ve bir grup müşrikle beraber yanına gelen Ukbe ve Nadr'ın bu üç sorusunun cevabını bir gün sonra vereceğini bildirdi, fakat "inşallah" demeyi unuttu. Beklediği vahiy gelmeyince müşrikler aleyhinde konuşmaya başladı ve Resûlullah büyük bir sıkıntıya düştü. On beş gün sonra, "Allah izin verirse demedikçe hiçbir şey için şu işi yapacağım deme" meâlindeki âyetlerin (18/23-24) yer aldığı Kehf sûresi nâzil oldu (İbn Kesîr, IV, 133).

Hz. Peygamber'in en şiddetli düşmanı olarak tanınan Übey b. Halef (Belâzürî, I, 147) yakın dostu Ukbe b. Ebû Muayt'ın

UKBE b. EBÛ MUAYT

Resûl-i Ekrem'le oturup konuştuğunu, hat-ta bazı söylentilere göre onu yemeğe davet ettiğini ve yemeğinden yemesi için şehadet getirdiğini duymuştu. Ukbe'nin İslâm'ı kabul ettiğini düşünerek çok öfkelenen Übey ona, "Eğer gidip Muhammed'i açıkça inkâr etmez ve yüzüne karşı hakarete bulunmazsan seninle asla konuşmayacağım" dedi. Bunun üzerine Ukbe, Resûlullah'a bu çirkin hareketi yapmaktan çekinmedi. Furkân sûresinde, "O gün zalim kimse ellerini ısırp şöyle der: 'Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falanca'yı dost edinmeseydim! Çünkü Kur'an bana gelmişken beni ondan saptırdı'. Şeytan insanı yüzüstü bırakıp rezil eder" meâlindeki âyetlerin (25/27-29) Ukbe hakkında indiği bildirilmektedir (İbn Kesîr, IV, 220-221).

Başka bir gün Ukbe b. Ebû Muayt, Kâbe'nin yanında namaz kılmakta olan Resûl-i Ekrem'in üzerine secdeye gittiği sırada Ebû Cehil'in teşvikiyle yeni doğuran devenin etenesini (döl eşi, meşîme) attı (Buhârî, "Şalât", 21; "Menâkıbü'l-enşâr", 29). Bir defasında da Abdullah b. Amr b. Âs'ın müşriklerin Hz. Peygamber'e yaptığı en ağır işkence olarak gördüğü saldırıyı gerçekleştirdi. Kâbe'nin yanında namaz kılan Resûlullah'ın yanına gitti ve secdeye vardığı esnada elbisesini boynuna dolayarak onu boğmaya çalıştı. Bunu gören Hz. Ebû Bekir, "Rabbinizden size deliller getiren bir kimseyi 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz?" diyerek ona engel oldu (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 5). Resûl-i Ekrem, Ukbe'nin kendisini sürekli tâciz etmesi üzerine önde gelen bazı müşriklerin adını da zikrederek şöyle beddua etmişti: "Allahım! Kureyş'ten olan bu topluluğun yaptıklarını sana arz ediyorum. Ebû Cehil b. Hişâm'ı, Utbe b. Rebîa'yı, Şeybe b. Rebîa'yı, Ukbe b. Ebû Muayt'ı, Ümeyye b. Halef'i sana havale ediyorum" (Buhârî, "Cizye", 21). Bir defasında bu kişilerin de içinde bulunduğu yedi kişiye beddua bulundu ve İbn Mes'ûd'un bildirdiğine göre bunların tamamı Bedir Savaşında öldürüldü (*Müsned*, I, 393, 397). Peygamberliğin onuncu yılında Ebû Tâlib'in ölümü üzerine müşrikler Resûl-i Ekrem'e yapmakta oldukları eziyetleri arttırdılar. O sırada Benî Hâşim'in büyüğü sayılan Ebû Leheb, kız kardeşlerinin ısrarıyla Resûlullah'ın himayesini üzerine almak zorunda kaldı. Ancak Ukbe b. Ebû Muayt ile Ebû Cehil onu tahrik ederek kararından vazgeçirdiler. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, ağır hakaretlerinden dolayı Ukbe'ye, "Seni Mekke dağlarının dışında yakalarsam öl-

düreceğim" dediği ve Bedir Savaşı hazırlıkları esnasında bu sözleri hatırlayan Ukbe'nin savaşa gitmek istemediği nakledilmektedir.

Resûl-i Ekrem'e karşı hazırlanan ve onu hicrete mecbur eden suikast esnasında akşam evini saranlar arasında Ukbe de yer almıştı (İbn Sa'd, I, 228). Müslümanlara karşı olan düşmanlığını hicretten sonra da sürdüren Ukbe, Mekke dışında yakalandığı takdirde öldürüleceğine dair rivayete rağmen orduya katılmakta tereddüt gösterenleri ikna etmeye çalıştı. Nitekim yaşlılığı ve aşırı şişmanlığı sebebiyle savaşa gitmek istemeyen Ümeyye b. Halef'i ikna etmek amacıyla içinde ateş ve öd ağacı bulunan bir kapla yanına gidip ona korkak olduğunu ve kadınlara benzediğini söylemiş, buhur sürmesini tavsiye ederek tahrik etmiştir. Bunun üzerine Ümeyye'nin hazırlanıp orduya katıldığı bildirilmektedir. Ukbe, Ebû Cehil ve Nadr b. Hâris ile birlikte Bedir'e katılmakta gönülsüz davranan Hakîm b. Hizâm'ı da ikna etmişti. Bedir Savaşı'ndaki çatışmalar sırasında Ukbe b. Muayt'ı ensardan Abdullah b. Seleme esir aldı. Esirlere karşı iyi davranılmasını emreden Hz. Peygamber onlardan sadece ikisini, Ukbe b. Ebû Muayt ile Nadr b. Hâris'i kendisine ve ashabına yaptıkları işkenceler yüzünden ölümüne mahkûm etti. Esirlere yapılan muamelelerin kendisine de uygulanmasını isteyen ve diğer esirler öldürülmediği halde kendisinin niçin öldürülmek istendiğini soran Ukbe'ye Resûlullah'ın, "Küfrün ve Allah'a, resulüne düşmanlık ve iftiraların dolayısıyla" veya "yüzüne karşı hakaret etmen sebebiyle" dediği, öldürüldüğü takdirde çocuklarına kimin bakacağını sorması üzerine de "ateş" cevabını verdiği nakledilmektedir. Ukbe b. Ebû Muayt, İrkuzzub'ye'de yahut Safrâ mevkiiinde Âsim b. Sâbit veya Hz. Ali tarafından öldürüldü.

Hz. Osman'ın babası Affân b. Ebû'l-Âs'ın ölümünden sonra Ukbe, Hz. Osman'ın annesi Ervâ bint Küreyş ile evlenmiş, Ervâ'dan Velîd, Umâre, Hâlid, Ümmü Külsûm, Ümmü Hakîm ve Hind adlarında altı çocuğu dünyaya gelmiş, anneleriyle birlikte çocukların hemen hepsi İslâmîyet'i kabul etmiştir. Bunlardan Mekke döneminde müslüman olan Ümmü Külsûm, Hudeybiye Antlaşması'nın ardından şehir dışındaki bahçelerine gitme bahanesiyle Mekke'den uzaklaşmış ve Medine'ye hicret etmiştir. Peşinden giden iki kardeşi, Hudeybiye Antlaşması'nın Mekke'den Medine'ye kaçanların iade edilmesini gerektiren şartına göre kardeşlerini geri götürmek

istemiş, ancak Hz. Peygamber, antlaşmada sadece erkek mültecilerden söz edildiğini ve kadınların antlaşma kapsamında bulunmadığını söyleyerek onu iade etmemiştir. Bu sırada Mümtehine sûresinin, Medine'ye hicret ederek müslüman olduğunu söyleyen kadınların samimiyetleri denendikten sonra müşriklere iade edilmemesini emreden onuncu âyeti inmiştir. Ukbe'nin oğlu Velîd, Hz. Osman zamanında Kûfe valiliği yapmıştır. Onun soyundan gelenlerin hemen hemen tamamının fetihlerden sonra Irak ve el-Cezîre'de yerleştiği kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 393, 397; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 125-126, 182-183, 192; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 36, 37, 82, 114, 138, 148; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 300-301, 361, 416, 571, 610, 643-644, 708; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 165, 200-202, 211, 228; II, 18, 23; III, 150; VIII, 45; Mus'ab b. Abdullah *ez-Zübeyrî*, *Nesübü Küreyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 138-147; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 153, 157-158, 161, 174, 478-479; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 74, 155, 237, 319, 575; Belâzürî, *Ensâb*, I, 124-125, 131, 137-138, 147-148, 291-292, 297; IX, 343-349; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 333, 425, 430, 459, 466; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 114-115; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 72, 74, 79, 117, 130; III, 72; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417-18/1997, IV, 80-81, 113-114, 117, 132-133, 220-221, 335; V, 60, 186-189; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, II, 461-462, 573-574; IV, 36, 97; M. Âsim Köksal, *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmîyet*, Mekke Devri, İstanbul 1977, I, 183-188, 235-236, 293; II, 54, 143, 146-147; Sa'd Yûsuf Mahmûd Ebû Âzîz, *Ricâl ve nisâ' mübeşşerüne bi'n-nâr enzelallahüh fihim Kûr'ân*, Kahire, ts. (Mektebetü't-Tevfikîyye), s. 310-317; G. Levi Della Vida, "Ümeyye", *IA*, XIII, 99-100.

İSMAIL YİĞİT

UKBE b. NÂFİ'

(عقبه بن نافع)

Ukbe b. Nâfi' b. Abdilkays
el-Fihri el-Kureşî
(ö. 62/682)

Emevî valisi.

621'de doğdu. Babası Nâfi', Âs b. Vâil'in anne bir kardeşidir. Annesi Benî Lahm kabilesine mensuptur. Hakkındaki ilk bilgiler Amr b. Âs'ın yanında Mısır, Nûbe, Berka ve Trablusgarp fetihlerine katılmasıyla ilgilidir. Bu fetihler sırasında Amr tarafından Nûbe bölgesine gönderildi. Orada ok atıcılığında mahir olan ve çatışmalar sırasında müslümanları gözlerinden vurdukları için "rumâtü'l-hadek" denilen Nûbeliler'in şiddetli direnişiyile karşılaşınca bir anlaşma yaparak geri dönmek zorunda